

L'estàndard català i la seva extensió social durant el franquisme

Daniel Casals i Martorell

PID_00205279

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. L'estandardització del català	9
1.1. L'estàndard	9
1.2. L'estandardització lingüística	10
1.2.1. Selecció de la varietat o de les varietats base	11
1.2.2. Codificació	12
1.2.3. Extensió del coneixement i de l'ús	13
1.2.4. Elaboració funcional	15
1.2.5. Acceptació social	18
2. La presència del català durant el franquisme	19
2.1. El primer franquisme: la repressió més severa	19
2.2. Els anys quaranta. Els radioteatres de Ràdio Barcelona	21
2.3. Els anys quaranta i cinquanta: el folklore i la llengua catalana a la ràdio	24
2.4. El català durant el tardofranquisme a la premsa	25
2.4.1. "Aclariments lingüístics" (1966-1970), de <i>Tele/estel</i>	26
2.4.2. "Lecciones de catalán para todos" (1969-1975), d' <i>El Correo Catalán</i>	27
2.5. El català durant el tardofranquisme a la ràdio i a la televisió	29
2.5.1. "En totes direccions" (1971), de Ràdio Barcelona	31
2.5.2. "Dietari" (1974-1977), de Ràdio Barcelona	33
2.5.3. El circuit català de Radio Televisión Española	34
2.6. El retorn del català com a llengua vehicular dels mitjans	34
2.6.1. <i>L'Avui</i>	34
2.6.2. Ràdio 4	36
2.7. "Futbol en català"	37
Resum	39
Bibliografia	41

Introducció

El punt de partida d'aquest material se situa al començament del segle XX a Catalunya, quan, per l'impuls de la Diputació de Barcelona, presidida per Enric Prat de la Riba, es pot dir que va començar el procés d'elaboració de l'estàndard actual de la llengua catalana.

El contingut d'aquest mòdul pretén oferir una visió panoràmica de la situació del català estàndard prèvia a l'etapa democràtica que vivim actualment, després de fer un repàs del procés d'estandardització de la llengua catalana encetat amb la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907). Per això, aquest mòdul s'estructura en dues parts. La primera es dedica a l'estandardització del català i se subdivideix en dos subapartats. En el primer, es fixen el concepte i els trets més rellevants de la varietat estàndard. En el segon, es tracta el procés d'estandardització, amb la mirada posada en el cas català. Seguint el model d'Einar Haugen (1983), es repassen les diferents etapes d'aquest procés. Així, es parla de la selecció de la varietat o les varietats base, de la codificació, de l'extensió del coneixement i de l'ús, de l'elaboració funcional i també de l'acceptació social, aquesta darrera condició *sine qua non* perquè una societat disposi d'una varietat estàndard. En aquest segon subapartat, es fa un èmfasi especial en la contribució dels mitjans de comunicació de massa en la consecució de l'estàndard català actual, per la seva dimensió i pel poder referencial que tenen en l'audiència.

En la segona part del mòdul s'aborda una etapa històrica en què aquest procés d'estandardització es va veure interromput traumàticament: el franquisme. Com és sabut i com veurem, aquest règim va apartar el català de l'àmbit públic durant els gairebé quaranta anys que va durar. Justament l'exposició, centrada en els mitjans de comunicació, de la resistència de la llengua catalana a aquest aïllament és l'objectiu d'aquesta segona part, que s'estructura en set subapartats.

En el primer, s'exposen, de manera general, els instruments normatius de prohibició de la llengua catalana de què va fer ús el franquisme. En el segon, s'esmenten algunes mostres, com els radioteatres, de presència testimonial del català. En el tercer, s'analitza la situació del català a la ràdio durant els anys cinquanta, present sobretot en espais de caràcter folklòric. En el quart, la mirada se centra en els anys seixanta, quan hi va haver canvis significatius respecte dels dos decennis anteriors, amb el sorgiment de publicacions en català com *Tele/estel*. En el cinquè, hi apareix la presència del català a la ràdio i a la televisió durant el tardofranquisme. En el sisè, es tracta el retorn del català

com a llengua vehicular dels mitjans i s'hi exposen els casos de Ràdio 4 i l'*Avui*. En el setè i darrer subapartat, es parla de la recuperació de la llengua per a les retransmissions de futbol en català de Ràdio Barcelona (1976-1985).

Aquest mòdul, doncs, ens acosta, de manera panoràmica, al procés de construcció de l'estàndard català i també a les accions de resistència que es van dur a terme amb l'objectiu d'estendre socialment el català durant la dictadura franquista.

Objectius

Els objectius que s'han d'haver assolit després d'haver treballat aquest mòdul són els següents:

1. Entendre el concepte de *varietat estàndard* i els trets que la caracteritzen.
2. Conèixer les diferents etapes del procés d'estandardització de la llengua catalana.
3. Diferenciar els conceptes de *llengua normativa* i de *llengua estàndard*.
4. Saber identificar quina ha estat l'aportació dels mitjans de comunicació al procés d'estandardització del català.
5. Identificar les situacions d'ús de l'estàndard i saber veure'n les possibilitats d'adaptació a les diferents situacions comunicatives.
6. Ser conscient de l'estroncament que va suposar el franquisme en la construcció de l'estàndard català.
7. Conèixer el marc legal repressiu que el franquisme va aprovar en contra de l'ús del català, sobretot a la premsa i a la ràdio.
8. Fer-se una idea panoràmica de la situació del català a la premsa, la ràdio i la televisió en les diferents etapes del franquisme.
9. Conèixer el cas dels radioteatres, que van fer possible la reintroducció del català durant el franquisme.
10. Veure l'evolució dels espais que tenien el català com a llengua vehicular.
11. Conèixer l'interès dels mitjans per divulgar la normativa de la llengua catalana.
12. Conèixer els episodis més rellevants de recuperació del català per a l'àmbit públic, sobretot als mitjans de comunicació, amb l'adveniment de la democràcia a Catalunya.

1. L'estandardització del català

L'objectiu d'aquest apartat és repassar sintèticament els principals trets del procés d'estandardització de la llengua catalana. D'aquesta manera, es fixaran els conceptes bàsics per a poder entendre la situació del català estàndard actual.

Aquest apartat s'estructura en dues parts. En la primera, s'explica el concepte de *varietat estàndard* i se n'assenyalen els trets més rellevants. En la segona, s'exposen les fases que se segueixen per a l'assoliment de l'estàndard en l'anomenat *procés d'estandardització lingüística*.

1.1. L'estàndard

La noció d'*estàndard* és un concepte complex. Tal com hem explicat en la presentació, en aquests materials no entrem a tractar en profunditat la complexitat d'aquest concepte, sinó a esbossar-ne els trets principals de la manera més clara i simple possible.

Per això, podem convenir que l'**estàndard** és una varietat lingüística de caràcter supradialectal elaborada a partir de les diferents varietats naturals d'una llengua, això és, els dialectes geogràfics, socials i històrics.

Terminologia

El terme *estàndard* (*llengua estàndard* o *varietat estàndard*) va ser introduït per Lluís López del Castillo en l'obra *Llengua standard i nivells de llenguatge* (1976).

La funció que ha de complir l'estàndard és facilitar la intercomunicació entre els parlants d'una comunitat lingüística. Dins de la col·lectivitat que el parla, la varietat estàndard és d'ús general, un model de referència i un símbol.

L'estàndard és la varietat pròpia de l'Administració pública, del sistema d'ensenyament i dels mitjans de comunicació. En aquest darrer àmbit, l'estàndard és el sistema lingüístic més adequat per als *media* a causa de l'heterogeneïtat de la seva audiència. Se sol usar en els textos especialitzats temàticament, siguin escrits o orals no espontanis, de to interpersonal formal i de tenor funcional objectiu. Alhora, aquesta varietat és flexible, perquè s'adapta a les diferents situacions comunicatives dels *media*, tal com ho posen en evidència una retransmissió esportiva i un telenotícies.

Segarra (2000, pàg. 32-35) estableix que l'estàndard aconsegueix aquestes cinc funcions:

1) **unificadora**, atès que crea la consciència de pertinença a una comunitat lingüística;

- 2) **diferenciadora**, perquè s'oposa a l'estàndard d'una altra llengua;
- 3) **de prestigi**, perquè és una eina per a comunicar-se en els àmbits formals, de cultura;
- 4) **referencial**, atès que és un model per a la comunitat en què es parla, i
- 5) **participativa**, perquè faculta els parlants per a ser presents en àmbits propis de les societats avançades i no quedar-se al marge dels avenços científics i culturals.

Hi ha dos sistemes per a la consecució d'una varietat estàndard:

- **L'estandardització informal.** Hi ha una actuació lingüística inconscient sense cap mena de planificació.
- **L'estandardització formal.** S'elabora, de manera planificada, una varietat de caràcter supradialectal. En aquest cas, l'actuació lingüística és conscient. En l'elaboració de l'estàndard, se seleccionen les formes compartides per les varietats naturals i es bandegen les d'àmbit restringit.

No obstant això, als mitjans no només s'hi utilitza l'estàndard, també hi poden aparèixer altres varietats (Marí, 1986, pàg. 15):

- a) en intervencions (generalment orals espontànies o semiespontànies) del públic i de testimonis dels fets que són objecte d'informació;
- b) en situacions comunicatives en què es té l'objectiu de crear punts de contacte entre la identitat de l'emissor i la de l'audiència, i
- c) en gèneres en què es caracteritza amb més precisió un personatge.

1.2. L'estandardització lingüística

Einar Haugen (1983) va establir que el procés planificat per a l'obtenció d'una varietat estàndard, conegut amb el nom de *procés d'estandardització*, s'articula en quatre etapes que no necessàriament han de ser seqüencials:

- selecció de la varietat o de les varietats base,
- codificació,
- extensió del coneixement i de l'ús, i
- elaboració funcional.

Aquestes etapes es poden agrupar en dos blocs, segons si fan referència a la forma o a l'ús lingüístic: d'una banda, la **planificació de l'estructura** (*corpus planning*) i, de l'altra, la **planificació de l'estatus** (*estatus planning*), d'acord amb la distinció establerta per Kloss (1969).

La planificació de l'estructura fa referència a l'actuació en la fixació, modificació o supressió de formes lingüístiques. Les etapes de selecció, de codificació i d'elaboració funcional cauen dins d'aquest tipus de planificació. En serien exemples les normes ortogràfiques i gramaticals d'una llengua. La planificació de l'estatus, al seu torn, s'ocupa de delimitar les funcions d'una llengua, per exemple, fixar-ne l'estatus legal. En serien exemples les accions dutes a terme en l'etapa d'extensió del coneixement i de l'ús.

1.2.1. Selecció de la varietat o de les varietats base

La primera fase del procés d'estandardització lingüística es coneix amb el nom de *selecció de la varietat o de les varietats base*. Es tracta d'una actuació que consisteix a triar una o diverses varietats dialectals naturals com a punt de partida per a la construcció de l'estàndard. Aquesta selecció es pot aconseguir per dues vies:

1) **Via unitarista o monodialectal.** Té com a tret fonamental que la varietat estàndard es basa en un sol dialecte. El cas italià n'és un exemple basat, sobretot, en el dialecte toscà.

2) **Via composicional o plural.** A diferència de la primera, té en compte més d'un geolecte.

L'estàndard de la llengua catalana s'ajusta a aquest model, perquè aplega formes de les diferents varietats geogràfiques. Ho evidencia la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*, elaborada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1990 i 1992), en què es recullen formes fonètiques i morfològiques de les grans varietats geogràfiques de la llengua catalana. No obstant això, cal aclarir que, durant força anys, per l'acció del sistema educatiu i dels mitjans de comunicació s'ha tendit a creure, erròniament, que l'estàndard només podia adoptar l'accent central.

La *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* estableix una classificació de les formes en dos àmbits. Les formes d'**àmbit general** són aquelles presents en almenys dos dels grans dialectes del català.

En serien dos exemples les solucions *meva*, característica del bloc oriental, i *meua*, pròpia dels geolectes occidentals.

Les formes d'àmbit restringit són presents només en una de les varietats.

N'és un cas el vocalisme tònic del balear, integrat per vuit fonemes: /a/, /ɛ/, /e/, /i/, /ɔ/, /o/, /u/ i /ə/.

En la selecció de les varietats base, s'ha de tenir en compte un vessant social i un altre de lingüístic. El social fa referència al fet que la varietat triada per a formar part de l'estàndard amplia els seus àmbits d'ús i, així mateix, comporta la fixació de directrius que en regeixen l'ús. El vessant lingüístic es justifica

Referència bibliogràfica

Vegeu la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans I. Fonètica* (1990) i *II. Morfologia* (1992). En podeu trobar una versió disponible a www.iecat.net/institucio/seccions/Filologica/llengua-catalana/documentsnormatiu/inici.htm.

perquè la selecció d'una varietat es fa per mitjà de la tria de formes fonètiques, morfològiques, sintàctiques i lèxiques en el diasistema (Pradilla, 2001, pàg. 97).

1.2.2. Codificació

La segona fase del procés és la **codificació** de la varietat prèviament seleccionada. Aquesta intervenció, que té l'objectiu de neutralitzar la variació i dotar-la d'estabilitat (Segarra, 2000, pàg. 36), consisteix en l'establiment de formes ortogràfiques, ortoèpiques, gramaticals i lèxiques perquè la societat conegui la manera adequada d'escriure i de parlar, sobretot en les situacions d'ús formal. Quan aquesta codificació és duta a terme per un organisme o institució que té conferida l'autoritat normativa, aleshores aquesta funció s'anomena *codificació normativa* o *normativització*, i el conjunt d'obres i de dictàmens que recullen els pronunciaments d'aquesta autoritat es designen amb el nom de *corpus normatiu* o, més correntment, *normativa*.

La normativització de la llengua catalana la du a terme l'Institut d'Estudis Catalans i, en particular, la seva Secció Filològica, des de la seva creació l'any 1911. Aquesta tasca la va liderar inicialment Pompeu Fabra, que ja es va encarregar de redactar la ponència que donaria lloc a les normes ortogràfiques i que, posteriorment, va ser autor d'obres que s'han considerat normatives, tot i estar signades a títol personal.

Els documents que conformen el corpus normatiu de la llengua catalana són els següents:

- les *Normes ortogràfiques* (1913), de l'Institut d'Estudis Catalans;
- el *Diccionari ortogràfic* (1917), la *Gramàtica catalana* (1918), el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) i les *Normes de Castelló*, de Pompeu Fabra;
- la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I Fonètica* (1990), i *II Morfologia* (1992);
- el *Diccionari de la llengua catalana* (1995 [2007]² de l'IEC);
- els *Documents normatius 1962-1997* (1997);
- la sèrie *Documents de la Secció Filològica I* (1990), *II* (1990), *III* (1996) i *IV* (2003);
- el volum *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit* (2003);
- el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (2003),

Referències bibliogràfiques

Els capítols de la nova *Gramàtica* de l'Institut d'Estudis Catalans es poden consultar a <http://www.iecat.net/institucio/seccions/filologica/gramatica/>.

La segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2) es pot consultar a <http://dlc.iec.cat/>.

Podeu trobar una síntesi del contingut de la futura gramàtica normativa a http://www6.gencat.cat/lleng-cat/liu/49_13.pdf.

- i, per acabar, naturalment s'hi afegeixen els diversos capítols enllestits de la futura *Gramàtica* de l'Institut d'Estudis Catalans.

La **llengua normativa** és, doncs, la varietat fixada per l'autoritat que en té la competència, la base de l'estàndard i el codi de referència per a la comunitat que l'adopta. L'**estàndard**, en canvi, és un producte lingüístic resultat de l'adaptació de la normativa a les diferents situacions d'ús formals, elaborat, amb la pràctica diària, amb el consens social i amb contribucions, entre d'altres, de diferents agents socials rellevants: escriptors, docents, investigadors, periodistes i institucions.

La Llei 8/1991, de 3 de maig, del Parlament de Catalunya, és la norma més recent que estableix l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans. El seu article primer estableix que l'IEC té la missió de fixar i d'actualitzar la normativa lingüística del català. I, en virtut dels articles segon i tercer d'aquesta llei, les administracions i els mitjans de comunicació públics de Catalunya han de respectar la normativa que dicta l'Institut. L'IEC du a terme la seva activitat normativa per a tot el territori catalanoparlant.

Quant als altres centres codificadors del domini lingüístic, cal esmentar l'acció de la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears, com a agent normativitzador. Pel que fa al País Valencià, el Govern valencià va prendre la decisió de crear, l'any 1999, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), malgrat que l'IEC adreça la seva prescripció a tot el domini lingüístic i que té en compte els trets de les diferents varietats geolèctals. En aquest sentit, l'AVL va néixer com a organisme codificador del País Valencià. Durant aquests anys ha elaborat, entre d'altres, la documentació següent:

- el *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià* (2006),
- la *Gramàtica normativa valenciana* (2006),
- *La normativa ortogràfica del valencià* (2006),
- *L'estàndard oral del valencià* (2006), i
- *Els gentilicis valencians* (2006).

En aquest territori, és remarcable l'actuació de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV), autor de la *Guia d'usos lingüístics* (2002), una obra que té el vistiplau de l'Institut d'Estudis Catalans.

1.2.3. Extensió del coneixement i de l'ús

L'**extensió del coneixement i de l'ús** és la tercera etapa del procés d'estandardització. Un primer objectiu d'aquesta fase és estendre el coneixement de l'estàndard que els acadèmics han codificat i difondre'l a la societat. L'agent principal d'aquesta etapa és el poder polític, que s'encarrega d'elaborar normatives, com lleis i reglaments, que regulin l'ús de l'estàndard en àmbits que ja tenia abans o en d'altres de nous. Albert Bastardas apunta quina ha de ser l'acció dels poders públics en aquesta etapa:

Referència bibliogràfica

Podeu consultar la *Guia d'usos lingüístics* de l'IIFV a <http://web.ua.es/iifv/Guiausos.pdf>.

“...les institucions governamentals poden anar dictant normes graduals d'introducció del nou codi i de retracció de l'antigament dominant, per tal com les comunicacions emeses per institucions poden anar essent regularitzades per determinades persones que, especialment ensinistrades, s'ocupin, durant l'etapa de transició, que els missatges públics siguin produïts en l'idioma autòcton, i es contribueixi, així, a la difusió general del codi”.

Albert Bastardas (1988, pàg. 192)

En aquest sentit, les institucions han de decretar que l'estàndard codificat ha de ser la llengua vehicular de l'Administració pública, del sistema d'ensenyament i dels mitjans de comunicació públics. A més de la intervenció del poder polític, cal també que hi hagi una certa coordinació institucional i un coneixement sòlid del codi per part dels professionals que intervenen en la seva aplicació, com ara els docents i els periodistes.

En l'àmbit de l'ensenyament, per a acomplir l'extensió del coneixement, cal, en primer lloc, la formació dels mestres i professors de tots els nivells educatius, perquè, un cop formats en el nou codi, el puguin transmetre als seus estudiants. També és important que el col·lectiu de docents disposi de reciclatge en matèria lingüística. Una vegada assolida aquesta formació, per a una implantació sòlida de la nova varietat supradialectal entre els membres de la societat, cal l'acció, en primer lloc, del sistema escolar, perquè és el que té la comesa de formar els nens i els joves en les quatre habilitats lingüístiques (Bastardas, 1996, pàg. 103):

- a) la comprensió escrita,
- b) l'expressió escrita,
- c) la comprensió oral, i
- d) l'expressió oral.

L'extensió del coneixement i de l'ús abasta també els adults. Poden tenir la necessitat d'aprendre la varietat codificada perquè, com ha passat en el cas de la llengua catalana, no hi han pogut accedir a l'escola en períodes de prohibició. En general, però, també han de conèixer l'estàndard els professionals que elaboren textos: periodistes, comunicadors, assessors lingüístics, advocats, notaris, jutges, etc. Així mateix, el coneixement del codi afecta també els novel·listes, els poetes i els dramaturgs, els filòsofs i, en general, els científics de qualsevol branca del coneixement, així com els traductors d'obres d'altres llengües. De la mateixa manera, l'extensió de l'estàndard ha d'arribar, progressivament, a sectors com la retolació i les senyalitzacions urbanes i interurbanes (Bastardas, 1996, pàg. 101).

Durant el franquisme, que va apartar el català de l'àmbit públic, es van adoptar estratègies per a fer present l'idioma. Una contribució destacable en aquest sentit, com veurem en el segon mòdul, va ser la de la premsa i la ràdio en la difusió d'espais dedicats a la divulgació de la normativa del català.

Ja en democràcia, la promulgació de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979 i l'aprovació de la Llei 7/1983, de normalització lingüística a Catalunya, van situar el català com a llengua vehicular del sistema d'ensenyament i dels mitjans de comunicació públics de Catalunya.

Albert Bastardas afirma que el marc polític que regula la normalització del català "es caracteritza bàsicament per la retirada de molts dels obstacles que els organismes del poder estatal posaven anteriorment a l'ús públic d'aquest idioma en el seu propi territori, pel seu reconeixement –tot i que de forma gradual en la pràctica– per part de certs departaments de l'administració perifèrica de l'estat central a Catalunya, i alhora per la reinstauració d'entitats d'autogovern catalanes que tenen el català com a *llengua pròpia*, tot i que han d'observar un bilingüisme oficial català/castellà" (Bastardas, 1988, pàg. 199-200).

Pel que fa al model de llengua difós, cal considerar el problema de la fragmentació administrativa del domini lingüístic i l'aplicació de polítiques lingüístiques divergents en aquestes zones. En l'espai de comunicació en català, no es disposa encara de cap mitjà de comunicació audiovisual que sigui present en totes les zones d'aquest territori. En l'àmbit de la premsa, el setmanari *El Temps* i el diari electrònic *Vilaweb* s'acostarien a aquesta condició. En l'actualitat, els *media* de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA) exerceixen un paper de lideratge en l'espai de comunicació en català. Tot i que inicialment aquests mitjans van posar en marxa un model lingüístic de base central, progressivament s'hi han anat incorporant trets i veus d'altres zones del domini lingüístic, per bé que sobretot són nord-occidentals. Pel que fa a la Radiotelevisió Valenciana, ha difós un model de base apitxada, de manera que aquests dos centres emissors han executat, durant els seus primers anys d'emissions, models lingüísticament divergents.

1.2.4. Elaboració funcional

L'**elaboració funcional** és la quarta etapa del procés d'estandardització i té com a finalitat adequar l'estàndard als diferents sectors en què ha de ser emprat. Aquest fet significa que s'amplia el ventall de formes lingüístiques d'una llengua i que se'n diversifiquen els estils amb l'objectiu d'atendre com més àmbits millor i també les novetats que arriben a una comunitat lingüística (Bastardas, 1996, pàg. 105). Això comporta que s'elaborin els recursos terminològics, sintàctics i estilístics ajustats als nous avenços socials (Segarra, 2000, pàg. 37). L'etapa d'elaboració funcional demana una feina interdisciplinària de lingüistes, filòlegs i professionals dels diferents sectors (químics, metges, periodistes, antropòlegs, publicistes, etc.) per a formular propostes terminològiques, sintàctiques i estilístiques adequades als diferents àmbits de coneixement.

L'elaboració funcional comprèn dues subetapes: la **compleció** i el **cultiu**. La primera consisteix en l'eixamplament de recursos sintàctics i lèxics amb la finalitat que l'estàndard s'adapti als àmbits específics (Lamuela, 1994, pàg. 141).

En la segona, el cultiu, s'elaboren fórmules estilístiques adequades a sectors determinats. I tant la compleció com el cultiu contribueixen a desenvolupar els recursos d'una llengua i fan possible que s'hi pugui viure amb normalitat. N'és un exemple el disseny d'un llenguatge administratiu en català, fet que comporta, d'una banda, la fixació de terminologia d'aquest àmbit (una feina que s'inclou en la compleció) i, de l'altra, l'establiment "de tècniques expressives" i la discussió de "la seva eficàcia i els seus efectes estilístics, funció que correspon al cultiu" (Lamuela, 1994, pàg. 141).

Als mitjans de comunicació de massa s'hi desenvolupa, sobretot, el cultiu. Els models lingüístics dels *mass media* estableixen fórmules de redacció i de locució dels textos de diferents gèneres, perquè la comunicació sigui eficaç i el contingut dels missatges arribi, sense obstacles, a una audiència heterogènia. Amb aquest condicionament, els mitjans de comunicació menen els seus professionals (periodistes, locutors, dobladors, etc.) a usar estructures sintàctiques senzilles i amb poques paraules, per exemple. En canvi, als *media* no s'hi desenvolupa la compleció, atès que no es dediquen a establir terminologies d'àmbits temàtics, però sí que s'hi fa una feina important de divulgació de terminologia per mitjà de programes especialitzats temàticament. En aquest sentit, als mitjans generalistes han proliferat espais de temàtica específica que tenen l'objectiu d'aprofundir en temes d'interès general, cosa que no es pot dur a terme en els noticiaris generals.

Ens referim, per exemple, a camps temàtics com ara l'economia o la meteorologia. En serien casos espais com *Valor afegit* o *Espai Terra*, respectivament, de Televisió de Catalunya.

Els anomenats *llibres d'estil* són productes de l'etapa d'elaboració funcional. Es tracta de compendis de criteris de llengua i d'estil que regeixen, en primer lloc, per als professionals d'una empresa o institució. Això no obstant, alguns llibres d'estil han depassat l'àmbit en què han estat creats i són punt de referència per a organitzacions del mateix sector i per a d'altres, com ara l'*ésAdir*, el portal lingüístic de la CCMA.

A Catalunya, hi ha empreses que disposen de llibre d'estil publicat:

- En l'àmbit de les finances, destaquem el *Llibre d'estil de La Caixa* (1991).
- En el sistema universitari, podem subratllar el *Llibre d'estil de la Universitat Pompeu Fabra* (1996) i el *Llibre d'estil dels webs de la UPC* (1998).
- En l'àmbit de les administracions públiques, hi ha el *Llibre d'estil de l'Ajuntament de Barcelona* (1995).

El món dels mitjans de comunicació s'ha mostrat certament productiu en l'elaboració de llibres d'estil (Casals, 2010). Pel que fa als promptuaris publicats, subratllem els següents:

- *Un model de llengua pels mitjans de comunicació* (1987), del *Diari de Barcelona*;

- *El 9 Nou. Manual de redacció i estil* (1991 [1995]) i *El 9 Nou /El 9 TV. Manual de redacció i estil* (2008);
- *El català a TVC. Llibre d'estil* (1995 [1998]);
- *Avui. Llibre d'estil* (1997);
- *Llibre d'estil d'“El Periódico de Catalunya”* (2002);
- *Llibre d'estil de “La Veu de Montcada i Reixac”* (2002);
- *ésAdir* (2006), que és una de les tres parts del *Llibre d'estil de la CCMA* (2010) (www.ccma.cat/lilibredestil/), i
- *Llibre d'estil de l'Agència Catalana de Notícies* (2010).

Per al País Valencià, cal subratllar:

- *La llengua dels mitjans de comunicació* (1990), elaborat per Toni Mollà, i
- *Llibre d'estil per als mitjans audiovisuals en valencià* (2011).

A les Illes Balears, destaquem:

- *Llibre d'estil d'IB3* (2006) i
- *Llibre d'estil per als mitjans de comunicació orals i escrits* (2009), del Consell de Mallorca.

Llibres d'estil com els esmentats ajuden a resoldre els problemes de competència lingüística dels professionals de la comunicació. Pel que fa a la llengua oral, “la limitada aptitud lingüística de l'usuari”, juntament amb “la inseguretat”, fan que l'etapa d'elaboració funcional presenti “forts desajustaments” (Pradilla, 2001, pàg. 98).

Encara s'hi afegeix el problema de la fragmentació administrativa del domini català que hem esmentat abans, perquè aquest fet ens ha abocat a l'elaboració de patrons divergents. Cada centre emissor ha planificat el seu model pensant en un determinat àmbit territorial dins del domini i no en el conjunt de la comunitat catalanoparlant. Això ha comportat, com dèiem abans també, que els principals patrons s'hagin construït sobre la base d'un únic dialecte (el central per a Catalunya i l'apitxat per al País Valencià) i que no s'hagi treballat coordinadament des dels centres emissors. Aquest fet comporta el perill que els models no siguin reconeguts des d'altres zones del domini. En aquest sentit, Pradilla (2001, pàg. 98) afirma que:

“... els models que es difonen des dels *media* autonòmics desatenen clamorosament el caràcter polimòrfic de la proposta de l'IEC. Així, RTVV-Canal 9 presenta un model ortològic basat en el valencià central, que invisibilitza la resta de varietats i estrangeritza, sobretot, la parla tortosina de les comarques del nord valencià. Semblantment ocorre al Principat de Catalunya, on la fonètica del català oriental central s'erigeix en el model ortològic de la CCRTV, en detriment del català nord-occidental.”

D'altra banda, l'ús lingüístic quotidià en els àmbits respectius fa que sovint s'hagi de treballar amb rapidesa. Als mitjans de comunicació, les rutines de producció informativa comporten la presa de decisions lingüístiques de manera accelerada i els mitjans solen anar per davant de l'autoritat acadèmica. En aquest sentit, s'han articulat mecanismes per a resoldre aquest tipus de problemes, com ara l'Antena de Terminologia (www.termcat.net/antena), un espai virtual, promogut pel Centre de Terminologia TERMCAT, en què els *media* que s'expressen en català cooperen a l'hora de discutir propostes lingüístiques lligades a l'actualitat amb la finalitat de trobar-hi solucions compartides.

Antena de Terminologia

L'Antena de Terminologia “pretén facilitar la màxima informació possible als mitjans de comunicació en català perquè no els manquin recursos per a resoldre els dubtes terminològics i perquè puguin conèixer el parer de la resta de mitjans respecte dels casos dubtosos” (http://www.termcat.cat/ca/Canals_Sectorials/).

1.2.5. Acceptació social

L'assoliment de la varietat estàndard és indestruïble de la seva acceptació social. Aquesta adopció comporta que els usuaris l'emprin normalment en els diferents àmbits de la vida. I, sobretot, cal que sigui utilitzada en les comunicacions secundàries, a l'Administració pública, al sistema d'ensenyament, als mitjans de comunicació i en el món cultural, científic i intel·lectual. En aquest sentit, agents potents com els *media* posen en contacte l'estàndard amb l'audiència, que s'hi ha de sentir identificada i que l'ha de considerar un model lingüístic de referència.

L'objectiu final del procés és que l'estàndard recuperi tots els àmbits d'ús que estaven ocupats per l'estàndard d'una altra llengua i, per tant, que es capgiri la situació de subordinació lingüística. Per a aconseguir-ho, cal una intervenció sostinguda del poder polític, per exemple en forma de normatives que emparen i controlen l'ús efectiu de la varietat supradialectal, amb l'objectiu de neutralitzar les situacions adverses i les inèrcies que n'impedirien la normalització. L'acció en cadascun dels sectors, si té èxit, sol durar anys. Són exemples d'aquests avenços les directrius que estableixen que la llengua dels mitjans de comunicació públics ha de ser el català i les que decreten l'augment progressiu de la presència d'aquest idioma en emissores de ràdio o canals de televisió privats (Casals, 2007). Casos com aquest evidencien que encara no hi ha una recuperació completa, sinó petits passos. I alhora també hi ha sectors que encara no han començat la seva recuperació, perquè no han estat objecte de regulació política o perquè les intervencions hi han fracassat. De fet, als mitjans de comunicació de Catalunya, el català encara no és la llengua majoritària. Podem parlar, doncs, d'estàndard del català en diferents àmbits, però encara no en tots.

2. La presència del català durant el franquisme

En l'apartat anterior hem repassat el concepte de *varietat estàndard* i el procés d'estandardització del català. Ara, en aquest segon apartat, ens aturarem a veure amb profunditat com, malgrat la prohibició a què va ser sotmesa, la llengua catalana va ser objecte d'extensió social durant el franquisme.

2.1. El primer franquisme: la repressió més severa

Des de l'entrada de les tropes franquistes a Catalunya, el 1938, els revoltats van anar imposant un nou règim de repressió i de control en tots els ordres de la vida. Aquesta repressió es va concretar en normatives administratives i jurídiques que fixaven l'actuació dels ciutadans i que retallaven significativament els seus drets i llibertats. Així, el 8 d'abril de 1938 el *Boletín Oficial del Estado* va publicar una llei datada a Burgos el 5 d'abril d'aquell any segons la qual quedava derogat l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1932. La nova legislació preveia el desballestament de l'autogovern i de les institucions catalanes, i també el retorn de les seves competències a l'Estat:

“Sin perjuicio de la liquidación del régimen establecido por el Estatuto de Cataluña, se consideran revertidos al Estado la competencia de legislación y ejecución que le corresponde en los territorios de derecho común y los servicios que fueron cedidos a la región catalana en virtud de la Ley de quince de septiembre de mil novecientos treinta y dos.”

<p>GOBIERNO DE LA NACIÓN</p> <p>MINISTERIO DEL INTERIOR</p> <p>L E Y</p> <p>El Alzamiento Nacional significó en el orden político, la ruptura con todas las instituciones que implicasen negación de los valores que se intentaba restaurar. Y es claro que, cualquiera que sea la concepción de la vida local que inspire normas futuras, el Estatuto de Cataluña, en mala hora concedido por la República, dejó de tener validez en el orden jurídico español, desde el día diecisiete de julio de mil novecientos treinta y seis. No sería preciso, pues, hacer ninguna declaración en este sentido. Pero la entrada de nuestras</p>	<p>gloriosas armas en territorio catalán plantea el problema, estrictamente administrativo, de deducir las consecuencias prácticas de aquella abrogación. Importa, por consiguiente, restablecer un régimen de derecho público que, de acuerdo con el principio de unidad de la Patria, devuelva a aquellas provincias el honor de ser gobernadas en pie de igualdad con sus hermanas del resto de España.</p> <p>En consecuencia, a propuesta del Ministro del Interior y previa deliberación del Consejo de Ministros,</p> <p>DISPONGO:</p> <p>Artículo primero.—La Administración del Estado, la provincial y la municipal en las provincias de Lérida, Tarragona, Barcelona y Gerona, se regirán por</p>	<p>las normas generales aplicables a las demás provincias.</p> <p>Artículo segundo.—Sin perjuicio de la liquidación del régimen establecido por el Estatuto de Cataluña, se consideran revertidos al Estado la competencia de legislación y ejecución que le corresponde en los territorios de derecho común y los servicios que fueron cedidos a la región catalana en virtud de la Ley de quince de septiembre de mil novecientos treinta y dos.</p> <p>Así lo dispongo por la presente Ley, dada en Burgos a cinco de abril de mil novecientos treinta y ocho.—11 Año Triunfal</p> <p>FRANCISCO FRANCO.</p> <p>El Ministro del Interior: <i>Ramón Serrano Suñer</i></p>
--	--	--

Aquesta primera mesura legislativa suposava, entre d'altres, la pèrdua de l'oficialitat per a la llengua catalana, que, des d'aleshores, restaria marginada dels àmbits públics. El règim franquista va imposar el castellà com a única llengua oficial del nou estat. I aquest fet va suposar que el català fos apartat, per exemple, de l'Administració pública, del sistema d'ensenyament i dels mitjans de comunicació de massa. A la premsa i la ràdio —que eren els mitjans de l'època—, el català només hi apareixia en comptades ocasions, sobretot quan

es tractava d'espais que acollien manifestacions folklòriques, i, en aplicació de la vigilància esmentada, sota la supervisió estricta de les autoritats feixistes. De fet, el règim sorgit de la Guerra Civil ja es va ocupar també que aquests àmbits i d'altres fossin depurats dels professionals que els feixistes consideraven *desafectos*.

El control dels mitjans de comunicació de massa, ràdio i premsa va ser exercit, bàsicament, per la Llei de premsa i impremta de 1938, que regulava el paper imprès, i per l'Ordre de 6 d'octubre de 1939, relativa a les emissions radiofòniques. Ambdues normes van ser elaborades pel Ministerio del Interior, dirigit pel falangista Ramón Serrano Suñer, també cunyat de Franco.

La Llei de premsa i impremta va ser publicada, per primer cop, al BOE núm. 549, de 23 d'abril (pàg. 6915-6917), i també l'endemà (BOE núm. 550), a causa de la introducció d'esmenes formals. Aquesta norma instaurava un control rígid sobre les publicacions periòdiques amb mesures com la intervenció governativa en el nomenament dels seus directors, sobre els quals requeia la responsabilitat de tot el que s'hi publicava, amb la censura i també amb sancions que anaven des de multes fins a la incautació del periòdic.

En l'àmbit radiofònic, el 26 de gener de 1939 els feixistes, en entrar a Barcelona, es van apropiat de Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya, i van prohibir parlar en català davant del micròfon. Conscients de la importància d'aquest mitjà, el franquisme es va proposar de vigilar-ne les emissions amb l'Ordre de 6 d'octubre de 1939, publicada al BOE de l'endemà. Aquesta norma establia que les emissores radiofòniques comercials només podien emetre notícies de la seva zona o "regió" i se'ls imposava l'obligació de connectar amb Radio Nacional de España per als informatius de caràcter general, sobretot pel que fa a la informació internacional, tret d'excepcions en què aquesta connexió no era possible per impediments tècnics. A més, en virtut d'aquesta ordre, les estacions radiofòniques quedaven sotmeses a la censura.

Tots els guions radiofònics s'havien de sotmetre al control de la censura de cada província i només es podien radiar els que n'obtenien l'autorització preceptiva, com veurem més endavant. Els organismes que se n'encarregaven –les Jefaturas Provinciales de Propaganda– examinaven els continguts dels guions i, naturalment, la llengua en què estaven escrits. Així mateix, també supervisaven, en la mesura de les seves possibilitats, les emissions posteriors. En aquestes condicions, no era possible l'ús del català en els guions –perquè no hauria estat autoritzat– i, amb l'amenaça que requeia en els periodistes i en els directors, tampoc no era factible que algú s'arrisqués a improvisar alguna intervenció en català davant del micròfon, per breu que fos, sobretot en la primera etapa del nou règim. Aquesta repressió va ser exercida, sense fissures, durant els primers anys de franquisme.

Artículo vigésimo segundo. — La incautación, que solamente podrá decidirse ante falta grave contra el régimen y siempre que exista repetición de hechos anteriormente sancionados que demuestre reincidencia en la Empresa, será decidida por el Jefe del Gobierno, en Decreto motivado e inapelable.

Primero. Todas las emisoras habladas en estaciones de tipo comercial quedan sujetas a la censura de las Jefaturas Provinciales o Locales de Propaganda. Ninguna emisión hablada se podrá realizar sin la previa autorización de estos organismos.

Vegeu també

Vegeu els apartats "Els anys quaranta. Els radioteatres de Ràdio Barcelona" i "El català durant el tardofranquisme a la ràdio i a la televisió".

El desenllaç de la Segona Guerra Mundial (1945) a Europa va provocar canvis interns en el règim franquista, que va adoptar alguna tímida obertura i, en algunes ocasions, es va mostrar més tolerant, amb l'objectiu –tot sigui dit– d'aconseguir un desitjat reconeixement internacional. Aquests canvis van fer que, de vegades, es permetés l'emissió en llengua catalana d'alguns programes que, a ulls de les autoritats d'aquella època, podien tenir una baixa incidència social. Tot i que la prohibició d'usar el català es mantenia, si les autoritats hi eren favorables puntualment era perquè gestos com aquests presentaven el franquisme amb una “falsa” imatge de tolerància.

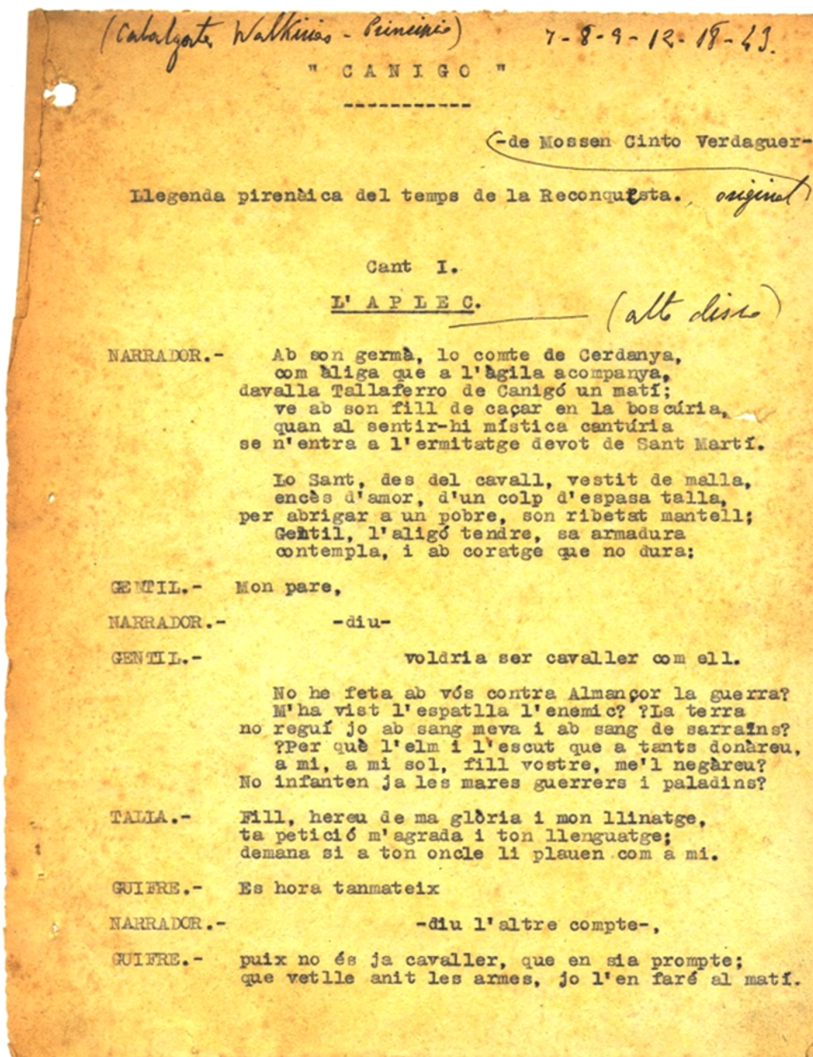
La flexibilitat esmentada va permetre la sortida d'algunes publicacions, sobretot si no s'adreçaven a les masses. En aquest sentit, un informe del delegat provincial de Propaganda de maig de 1946, en el qual es repassava el panorama de la premsa, la ràdio, la propaganda, el cinema i el teatre a Barcelona, aconsellava l'autorització de l'ús del català “como medio de expresión literària”, tot i que no es consentien encara les traduccions (Gallofré, 1991, pàg. 232, 235-236).

2.2. Els anys quaranta. Els radioteatres de Ràdio Barcelona

Després d'acabada la Guerra Civil espanyola (1936-1939), Ràdio Barcelona va reprendre, sota la direcció d'Armand Blanch, l'emissió de radioteatres en català el 17 de maig de 1945, nou dies després de la finalització de les hostilitats de la Segona Guerra Mundial. Sis anys abans, però, aquest dramaturg ja havia fet un intent previ per a representar teatre a Radio España de Barcelona –nom que els franquistes van posar a l'antiga Ràdio Associació de Catalunya–, però la direcció d'aquella emissora s'hi va oposar.

Armand Blanch

(Barcelona, 1913-1994). Va ser director del quadre escènic de Ràdio Barcelona entre 1941 i 1979.

Emissió de *Canigó* per Ràdio BarcelonaVicesecretaría de
Educación Popular

La Vicesecretaría de Educación Popular de Falange Española Tradicionalista i de las JONS era un organisme que el maig de 1945 depenia del Partido i el juliol d'aquell mateix any va passar a dependre del Ministerio de Educación.

La Vicesecretaría de Educación Popular va autoritzar aquesta emissió de *Canigó* per Ràdio Barcelona. Hi van influir el fet que el governador civil de Barcelona, el militar falangista Antonio Correa-Véglison, era el president del Patronat del centenari del poeta, i també la condició de religiós de Verdaguier.

El control que exercia aquest organisme era molt rígid, com ho prova el fet que l'any 1943 havia denegat a Josep Maria Cruzet el permís per a editar *Canigó*, *L'Atlàntida* i *Montserrat*, d'acord amb el criteri que prohibia idiomes que el règim qualificava de "regionales". El motiu d'aquesta negativa podria haver estat lingüístic i/o comercial, perquè l'informe de censura conclouia que "desde el punto de vista de su contenido, nada impide su autorización" (Gallofré, 1991, pàg. 187-189).

I, dos anys abans, el 1941 s'havia proscriu l'aplicació de la normativa ortogràfica en l'edició de les obres completes del poeta de Folgueroles. Per editar-les, les autoritats havien imposat la condició que fossin impreses "con las ortografías del propio Verdaguier por el valor de tipo filológico que esto puede tener" (Gallofré, 1991, pàg. 157-158). Emparant-se en aquest "valor filológico", el censor barrava el pas a la reforma ortogràfica impulsada per l'IEC, justament perquè les autoritats franquistes creien perillosa la fixació i modernització de la

normativa que havien impulsat Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans. Autoritzant-ne la publicació amb ortografia prefabriana, els franquistes volien que el català es presentés amb una imatge de desgavell i no d'unitat.

En els guions d'aquest primer radioteatre, elaborats per Armand Blanch, es respecta la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans. No obstant això, hi ha presents elements lingüístics –sobretot de morfologia– d'abans de la reforma fabriana i de l'època en què aquest poema èpic va ser escrit (Casals, 2006).

Pel que fa a l'ortografia, s'hi observa:

- L'ús del guionet per a desaglutinar les formes plenes dels pronoms febles del verb (*sentir-hi, fer-se'n*).
- La desinència del femení plural *-es* (*tendres*).
- Les formes *-es* i *-en* per a les desinències àtones de la segona del singular i de la tercera del plural dels verbs de la primera conjugació (*rodegen*).
- La presència de la grafia *i* en lloc de *y*, tant per a la conjunció copulativa com per als diftongs (*rei, aire...*). La forma grega *y* era la del text original i la pròpia de l'època verdagueriana; la segona, en canvi, va ser l'adoptada per l'IEC a les *Normes ortogràfiques* (1913).
- El manteniment de la variant preposicional *ab* a tot el guió, en lloc de les variants *am* i *amb*. En aquest sentit, Fabra va preferir *amb* (< *apud*) per a evitar un distanciament entre la llengua escrita i la llengua parlada, atès que la variant sancionada (*amb*) era la més estesa.

Quant a la morfologia nominal, el guió tendeix a respectar la del text original:

- Per al masculí, es conserven les formes plenes *lo* per al singular i *los* per al plural. En algunes ocasions, *los* conviu amb la reforçada i normativa *els* (*Entre els minyons del pla i los de la serra*), quan la presència de la forma reforçada de l'article evita l'apòstrof per marcar l'elisió vocàlica (*Entre'ls minyons del pla i los de la serra*).
- S'hi detecta també la forma plena *vos* per al pronom de segona persona del plural.
- Hi és significativa la presència de la forma patrimonial *mia* per al possessiu femení de tercera persona del singular en lloc de l'analògica *meva*.

En relació amb la morfologia verbal, s'observa l'ús de les formes *mirau* amb la desinència tradicional *-au*, en lloc de *mireu*, preferit per la normativa. S'hi localitzen, entre d'altres, les formes *endrece* i *guanye*, en comptes de les preferides per Fabra *endreci* i *guanyi* del subjuntiu.

No obstant això, també es detecten, corregides a mà pel mateix Blanch, formes de la segona persona del present subjuntiu en *-is* (*facis* i *vinguis*), en comptes de les tradicionals en *-es* (*faces* i *vingues*), que són les pròpies del text original i les que constaven en una primera versió mecanografiada del guió. Hi apareixien amb la forma modernitzada per tal que la llengua del guió s'adaptés a la normativa i, sobretot, a la parla de la gent.

Pel que fa a l'imperfet de subjuntiu, es detecta el manteniment de la desinència *-eu* (*tinguésseu*), la qual, tot i ser admesa per Fabra, era una variant secundària, atès que preferia la desinència amb *i* (*tinguéssiu*). Quant a l'imperatiu, trobem les formes *salvau-lo* i *perdonau-lo*, amb *-au* en lloc de *-eu*.

Pel que fa al lèxic, el guió estudiat respecta el text original, que només s'altera si pot causar incomprensió en el radiooient, sobretot el de l'àrea de Barcelona. Així, *colp*, en ocasions –però no sempre–, és corregit per *cop*, una variant més sentida en aquesta zona; *colp*, en canvi, era pròpia d'altres indrets com el País Valencià.

Per a aquesta representació, els actors i les actrius que formaven el Quadre Escènic de Ràdio Barcelona eren Enric Borràs (Guifré), Maria Morera (comtessa de Cerdanya), Maria Joana Ribas (Griselda i Flordeneu), Andreu Fornells (goja de muntanyes regalades), Enriqueta Benito (una altra goja), Ricard Palmerola (narrador) i Josep Maria Angelat (Gentil).

Aquests actors van haver de treballar la pronúncia en català durant els assajos previs a la representació amb l'objectiu d'aconseguir un model ortoèpic prou àgil i acurat, atès que a Catalunya ja feia sis anys que s'havia imposat el castellà com a única llengua oficial i aquest fet hauria pogut interferir en la seva pronúncia en català.

Durant la dècada dels quaranta, la periodicitat amb què es representaven obres de teatre en català a la ràdio va ser irregular. Ràdio Barcelona va radiar el 1947 les obres de J. M. de Sagarra *La filla del Carmesí*, *La plaça de Sant Joan*, *La corona d'espines* i *L'Hostal de la Glòria* (Balsebre, 1999, pàg. 194). Tenim notícia que l'agost de 1948 es va fer la primera gran setmana del radioteatre, dins de la qual es va emetre *Terra baixa*, d'Àngel Guimerà.

2.3. Els anys quaranta i cinquanta: el folklore i la llengua catalana a la ràdio

Des de l'acabament de la Guerra Civil espanyola i fins molts anys després, les emissores de ràdio de Catalunya només van poder emprar la llengua catalana de manera tolerada, i molt vigilada, en espais de caràcter folklòric.

Com a precedent de la reaparició de programes en català, s'apunta que la locutora Francina Boris introduïa algunes paraules en l'idioma propi de Catalunya en les emissions fetes per Ràdio Girona a la dècada dels quaranta (Franquet, 2001, pàg. 213). També hi va ser tolerat l'ús del català en els espais dedicats a la retransmissió de sardanes. N'és un exemple *Nostra dansa*, de Ràdio Girona, emès al final del mateix decenni.

Durant la dècada dels cinquanta, el concordat signat per l'Estat espanyol i el Vaticà va permetre que l'Església espanyola pogués obrir estacions radiofòniques pròpies. La llengua que es va fer servir en aquestes emissores va ser el castellà en un principi, tot i que, progressivament, segons els casos, s'hi va començar a emprar el català. N'és un exemple Ràdio Taradell, que va emetre l'espai *La veu de la parròquia* al principi dels anys cinquanta. De fet, a les emissores que depenien de l'Església, com la Diocesana de Ràdio a Figueres, hi havia una certa llibertat programàtica, perquè s'esquivava la censura administrativa i les autoritats governatives no les controlaven gaire.

Els programes musicals, els espais infantils i les notícies de caràcter local es radiaven en català, en general. Hi influïa també l'abast reduït d'aquestes estacions (Franquet, 2001, pàg. 197). Pel que fa als espais en català, n'hi hem de comptar un que el religiós Llorenç Garriga, rector de la parròquia de Sant An-

toni, feia des de Ràdio Vilanova des del primer d'agost de 1943 fins al primer d'agost de 1952 (Franquet, 2001, pàg. 214). Ràdio Tortosa va posar en antena també *Xerrades sense malícia* (1956) i Ràdio Berga va anunciar en la seva revista un programa de nom *Pàgines viscudes*.

Pel que fa als radioteatres, el 10 de juny de 1952 es va tornar a emetre *Canigó* a Ràdio Barcelona en commemoració del cinquantè aniversari de la mort de Verdguer. L'any 1953, segons la revista *Ondas*, l'obra més seguida de les emeses en català va ser *Els savis de Vilatrista*, de Santiago Rusiñol. El 31 de març de 1954 es va estrenar la comèdia *La Pepa maca*, de Cecília A. Mantua.

Tenim constància també de les representacions següents:

- el 1956, *El pati blau* (10 d'octubre), de Santiago Rusiñol, i *Mireia* (26 de desembre), de Frederic Mistral;
- el 1957, *La corona d'espines* (31 de juliol), de Josep M. de Sagarra;
- el 1958, *El port de les boires* (26 de novembre), de Tàpies Vendrell, i *Poema de Nadal* (24 de desembre), de Josep M. de Sagarra, i
- el 1959, *La filla del Carmesí* (28 de gener de 1959) i *La plaça de Sant Joan* (24 de juny), de Josep M. de Sagarra; *La dida* (26 d'agost), de Serafí Pitarra, i *Marieta cistellera* (30 d'octubre), de Salvador Bonavia.

2.4. El català durant el tardofranquisme a la premsa

La nova Llei franquista de premsa i impremta, també anomenada *Llei Fraga*, de l'any 1966, va suposar un canvi en el món de l'edició i, particularment, en la premsa. Alleugeria la duresa imposada per la llei de 1938, esmentada abans. Una de les novetats que va portar la nova norma va ser la desaparició de la censura prèvia i la seva substitució per la consulta voluntària. Així, el nou marc legal carregava als directors de les publicacions la responsabilitat del que es publicava. L'article 37 de la Llei 14/1966, de 18 de març, establia:

“El director tiene el derecho de veto sobre el contenido de todos los originales del periódico, tanto de redacción como de administración y publicidad, sin perjuicio de lo dispuesto en el artículo 6º sobre inserción necesaria.”

El canvi de política repressiva que representava aquesta nova llei, juntament amb la valentia d'alguns directors i periodistes, va provocar l'aparició de la llengua catalana en alguns dels espais de la premsa. De fet, amb anterioritat a aquesta llei ja s'havia permès la publicació en català d'alguns anuncis publicitaris i esqueles. En el cas dels articles, l'actuació havia de ser prudent perquè estaven subjectes a més control. Una manera de dur a terme aquesta vigilància era amb trucades telefòniques als diaris i per mitjà de la incoació d'expedients. Amb l'amenaça de multes de quantia elevada i fins i tot d'un eventual tan-

cament, el personal de la redacció i la mateixa direcció de les publicacions s'imposaven l'autocensura. En aquest sentit, l'article 39 de la Llei de premsa i impremta de 1966 prescrivia:

“El director es responsable de cuantas infracciones se cometan a través del medio informativo a su cargo, con independencia de las responsabilidades de orden penal o civil que puedan recaer sobre otras personas de acuerdo con la legislación vigente.”

Aquesta llei i els canvis de política del règim van fer possibles l'aparició de publicacions en català (com *Tele/estel*) i també la inserció de seccions en català en diaris escrits en castellà (com *El Correo Catalán* i *Tele-eXprés*). Alguns d'aquests espais es van dedicar a la divulgació de la gramàtica normativa.

Hi ha nombrosos antecedents d'espais dels mitjans de comunicació dedicats a la difusió de la normativa. En són exemples les “Converses filològiques”, publicades al diari *La Publicitat* (1919-1928), o les “Converses del Míliu”, de Ràdio Barcelona (1934-1935).

2.4.1. “Aclariments lingüístics” (1966-1970), de *Tele/estel*

Tele/estel va ser la primera publicació d'actualitat nascuda en el si de l'activisme laic que va ser escrita íntegrament en català després de la Guerra Civil. La publicava l'editora del diari *Tele-eXprés*. Va ser dirigida inicialment pel periodista Andreu Avel·lí Artís i Tomàs, “Sempronio”, i tenia seccions fixes de teatre, art, música, excursionisme, llengua catalana, ciència, dones, actualitat, la Nova Cançó, etc. Entre els seus col·laboradors van destacar-hi Pere Calders, Àngel Casas, Josep Faulí, Joan Fuster, Josep Ibàñez Senserrich, Oriol Martorell, Terenci Moix, Jaume Picas, Baltasar Porcel, Rafael Prades, Robert Saladrigas i Josep Vallverdú.

L'espai “Aclariments lingüístics”, de *Tele/estel*, es dedicava a la divulgació de diferents aspectes del català normatiu. Josep Ibàñez Senserrich es va encarregar d'aquesta secció des del número 1 (del 22 de juliol del 1966) fins al número 67 (excepció feta del 66), en què Albert Jané en va prendre el relleu fins que *Tele/estel* va desaparèixer, el 1970.

L'estructura de la columna distingia dues grans parts: l'article, que inclou el títol i el cos del text, i les respostes als lectors. Aquesta segona part constituïa una novetat respecte de les intervencions de divulgació de la normativa que s'havien publicat a la premsa de l'època. El contingut d'aquesta columna abraçava, sobretot, la gramàtica normativa, per bé que també va dedicar articles a la dialectologia, a la història de la llengua, a recomanacions bibliogràfiques i a la reivindicació de l'ús públic del català.

Josep Ibàñez Senserrich

(Barcelona, 1929-2004). Va cursar estudis mercantils i es va dedicar a l'administració d'empreses. Va compaginar aquesta activitat professional amb l'activisme cultural. De ben jove va mostrar interès per la llengua i va participar, amb M. E. Dalmau, E. Gual i A. Jané, en la redacció del manual de gramàtica catalana *Signe* (1961). Va col·laborar activament amb entitats i associacions culturals del país. En la trajectòria d'Ibàñez, cal reconèixer la influència del seu sogre, el lingüista Delfí Dalmau. Ibàñez és autor de nombrosos articles de premsa sobre la llengua catalana.

Quant als aspectes tractats, l'accent, l'apòstrof, el vocalisme àton, els diacrítics, les fricatives i les africades palatals són exemples de qüestions tractades d'ortografia i de fonètica. En el pla de la morfologia nominal, en són exemples les desinències de la segona i de la tercera conjugacions, els possessius, el gènere, el nombre i els plurals de mots acabats en *-sc* i *-ig*. De sintaxi, Ibàñez va parlar de temes com els verbs *estar* i *ésser* amb complements de lloc, de la negació, i del canvi i caiguda de preposició, entre d'altres.

Pel que fa al lèxic, hi predominen els textos dedicats als castellanismes, al costat d'altres aspectes com ara les expressions amb el verb *fer* o el lèxic específic de la cuina. Dins del bloc lingüístic encara, Ibàñez va dedicar un article al domini lingüístic català, que inclou dades dels territoris de l'àrea catalanòfona, el nombre de parlants, les diferents àrees geolectals i els principals trets dels grans dialectes geogràfics del català.

Una altra novetat de la columna d'Ibàñez la constitueixen els articles dedicats a l'ús públic de la llengua. Ho exemplifica clarament l'article titulat "Ensenyar català o ensenyar en català?". En transcrivim aquest fragment:

"La llengua que parlem és [...] la llengua natural dels nostres fills en la qual tenen dret a ésser ensenyats fins al nivell que la llengua permet, que, en el cas del català és, com tothom sap, el màxim a què es podria arribar amb qualsevol altra llengua."

La secció "Aclariments lingüístics" va proposar un model normatiu que tenia preferència per algunes solucions pròpies de registres literaris. En són exemples *ésser* en lloc de *ser*, *llur* i *llurs* en lloc de *el seu* i *els seus*, els plurals en *-igs* (*desigs*) i *-scs* (*discs*) en lloc de *-jos* (*desitjos*) i *-scos* (*discos*). Era un patró lingüístic monolític, basat sobretot en la varietat geogràfica central, que contenia poques referències als altres dialectes, llevat del text dedicat al domini lingüístic i d'alguna al·lusió al vocalisme balear.

2.4.2. "Lecciones de catalán para todos" (1969-1975), d'*El Correo Catalán*

El Correo Catalán va ser una de les publicacions que, a l'empara de la nova legislació i dels canvis interns a la seva redacció, va incloure textos en català a les seves pàgines. Ho va propiciar el fet que a la dècada dels seixanta aquest diari aglutinava un corrent d'opinió de tendència catalanista. En començar aquell decenni, Andreu Roselló dirigia aquest rotatiu i el seu equip comptava amb dos redactors en cap, Esteve Busquets Molas i Manuel Ibàñez Escofet. Busquets hi escrivia una secció de temàtica folklòrica i cultural, que primer va catalanitzar el seu títol ("Bon dia") i, des de 1970, va ser escrita íntegrament en català.

El 16 de novembre de 1969 s'hi va començar a publicar l'espai dibuixat "Lecciones de catalán para todos". Aquesta idea va néixer de dos joves, Lluís Artigas de Quadras i Enric Cormenzana Bardas, estudiants i companys de l'Escola Isabel de Villena de Barcelona. El primer s'encarregava dels textos i el segon, de les il·lustracions.

Primer número de la secció "Lecciones de catalán para todos"

"Lecciones de catalán para todos" va sortir, en general, sis dies per setmana, de dimarts a diumenge, atès que els dilluns només apareixia la *Hoja Oficial del Lunes*, i es va estendre fins al 14 de febrer de 1975, per bé que amb algunes excepcions. L'objectiu de "Lecciones de catalán para todos" era donar a conèixer la gramàtica normativa.

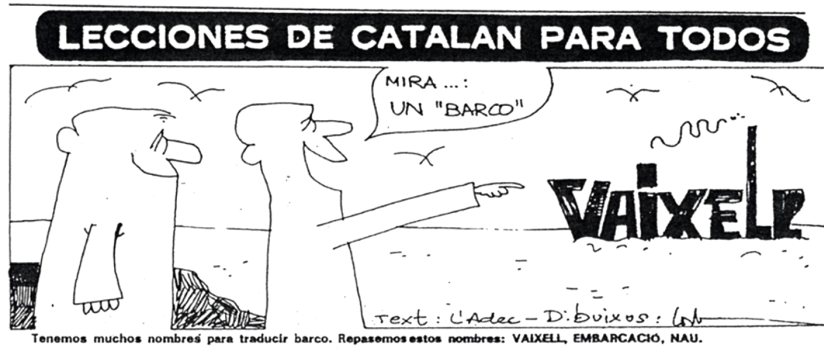
A més de l'exposició de la normativa, aquest curs també plantejava exercicis, en general resolts en la tira de l'endemà. El contingut de "Lecciones de catalán para todos" s'articula al voltant de dos eixos temàtics:

- la llengua normativa, que era el més extens, i
- els textos literaris.

Artigas i Cormenzana es van servir de diferents obres, sobretot de la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1956, Teide) i, per a l'apartat de lèxic, del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932, Edhasa) i de l'obra *Parleu bé el català* (1966), de Ramon Caralt i Manuel Casanoves, centrada en la correcció de barbarismes.

De fet, a "Lecciones de catalán para todos" hi ha un apartat significatiu de tires dedicades a la depuració del lèxic.

En són exemples castellanismes com *aceptar*, *acèquia* i *acera*, del qual es diu: "es un barbarismo, se escribe *vorera*, *voravia*", *barco*, etc.

En la sèrie de tires dedicada als textos literaris medievals, n'hi ha de Ramon Llull, de Pere March i d'Ausiàs March.

Vegem una tira en què es transcriu un fragment poètic d'Ausiàs March.

2.5. El català durant el tardofranquisme a la ràdio i a la televisió

A la dècada dels seixanta es va registrar un augment significatiu de l'ús de la llengua catalana als mitjans de comunicació, malgrat la persistència de veto que va imposar-li el franquisme. En primer lloc, es va mantenir l'ús de la llengua catalana per a espais de contingut folklòric.

A Ràdio Popular de Figueres es van emetre espais com "L'hora de Catalunya", iniciat l'1 de novembre de 1965, escrit i realitzat per Emili Casademont i Comas, un programa de caràcter diari dedicat a temes de la tradició i del folklore de Catalunya.

Ràdio Popular de Figueres va emetre en català els espais "Discografia catalana", "Vida del camp", "La veu de la cooperativa", "Conferències quaresmals i predicació de l'Evangeli", "Programes nadalencs i de Setmana Santa", "Cap a la part del Pirineu" i "Plaça Major" (Garcia Soler, 1970, pàg. 192).

A Radio Nacional de España els periodistes van tenir més marge a l'hora d'introduir programes en català, sobretot a partir de 1964, quan Jorge Arandes en va ser el director. En són exemples "Nadal a Catalunya", "Els pastorets", "La cançó del noi de la mare" (Franquet, 2001, pàg. 215) i "Evocacions catalanes", de Felip Grangés, que es radiava cada diumenge a les 16.00 hores i que es dedicava a escriptors i poetes catalans (Balsebre, 1999, pàg. 195). L'any següent (1965) es va programar "Catalunya Música".

Pau Pi

Emili Casademont havia creat l'1 d'octubre de 1950 el personatge infantil Pau Pi, vinculat als espais infantils i de beneficència.

El programa "Radioscope", de Ràdio Barcelona, va néixer el 13 de gener de 1964, dirigit i presentat per Salvador Escamilla, en el qual aquest locutor començava cada dia dient "Bon dia, Catalunya" i també hi inseria algunes oracions en català. Aquest programa aviat es convertiria en la plataforma per al moviment de la Nova Cançó. Escamilla presentava també cada dissabte a la tarda "El celler de la cançó", un espai des d'on va donar a conèixer cantants com Lluís Llach, Joan Manuel Serrat, Guillermina Motta, La Trinca... (Balsebre, 1999, pàg. 196-197).

L'any 1968 Radio Juventud va emetre l'espai musical de títol bilingüe "Barcelona internacional". El mateix any Radio Nacional de España va radiar "Paraula i pensament", presentat per Manuel Cubeles, i posteriorment "De tot arreu" (1974), de Xavier Foz, a més de l'espai dramàtic "A les cinc: novel·la", que s'emetia diàriament en català, dirigit per Ricard Palmerola (Balsebre, 1999: 195). Radio Peninsular va incloure a la seva graella "Nostra Terra", "La comarca ens parla", conduït per Jordi Campà, i "Gent de la cançó" (Munsó, 1980, pàg. 274).

Pel que fa als espais dedicats a la llengua, el 1969 Ràdio Barcelona va emetre un curs de català, a càrrec de Miquel Arimany. Es tractava d'unes lliçons d'ortografia i de gramàtica adreçades als oients catalanoparlants que no l'havien pogut aprendre a l'escola a causa de la repressió franquista i també als immigrants que havien arribat a Catalunya durant la dictadura. A la dècada dels setanta, concretament el 1974, Esteve Bassols i Maria Matilde Almendros van presentar l'espai "Lliçons de català" a Radio Nacional de España.

Un salt qualitatiu en la presència del català a la programació radiofònica durant el tardofranquisme el constitueixen dos programes dedicats a la informació d'actualitat de Ràdio Barcelona: "En totes direccions" (1971), de Jaume Picas, i "Dietari" (1974-1977), dirigit i presentat per Alfons Quintà.

2.5.1. “En totes direccions” (1971), de Ràdio Barcelona

“En totes direccions” (1971) va ser idea de Jaume Picas. Aquest espai radiofònic tenia un doble valor perquè, d'una banda, adoptava el català com a llengua vehicular i, de l'altra, tractava temàtiques culturals catalanes d'actualitat, cosa que representava un canvi de tendència respecte dels programes en català de la dècada anterior, que s'ocupaven, sobretot, de continguts folklòrics.

“En totes direccions” es va començar a emetre, entre les 11 i les 12 de la nit, el dimecres 3 de febrer de 1971 i va acabar el dimecres 16 de juny del mateix any, però bé que no n'hi va haver el 26 de maig i el 9 de juny de 1971. L'objectiu d'aquest espai radiofònic era destacar les manifestacions més importants de l'època de la cultura catalana i els seus protagonistes. Picas lligava aquesta actualitat cultural a la ciutat de Barcelona (guió del segon programa, 10 de febrer de 1971), atès que, com hem assenyalat abans, a les emissores només els era permesa l'elaboració d'informació pròpia si aquesta era local o regional. En aquest programa d'actualitat cultural hi predominava el gènere de l'entrevista, seguit del perfil biogràfic i de la notícia, d'aparició esporàdica.

La temàtica més tractada va ser la literatura, seguida del cinema, de la música i del teatre. Per darrere, se situaven les arts plàstiques i altres àmbits com el periodisme, l'arquitectura, la fotografia i els esports. Quant a la literatura, Picas va parlar amb escriptors com Jordi Sarsanedas, Terenci Moix, Montserrat Roig, Pere Gimferrer, Maria Aurèlia Capmany i Jaume Vidal Alcover; i també amb editors i crítics literaris. Del món del cinema van passar pel programa el director Antoni Ribas i actrius com Teresa Gimpera i Carme Sansa. Va donar cabuda també a la Nova Cançó amb la presència de Guillermina Motta, Maria del Mar Bonet i La Trinca, i també va entrevistar directors d'orquestra com Antoni Ros Marbà i personalitats vinculades a la discogràfica Edigsa com Claudi Martí.

En alguns dels programes, hi va haver al·lusions a la situació de la llengua catalana en aquells moments. En aquest sentit, l'entrevista que Jaume Picas va fer el dimecres 17 de març de 1971 (guió número 7) a l'editor Frederic Rahola no eludia parlar de quin era l'estat del català en l'àmbit de l'edició.

Jaume Picas i Guiu

(Barcelona, 1921-1976). Va cursar estudis de dret i va servir l'exèrcit republicà. Va ser soci fundador de l'Esbart Verdaguier. Al final dels anys cinquanta va ser nomenat director adjunt dels radioteatres, va escriure guions radiofònics i va dirigir l'espai infantil “Tambor” per a Ràdio Barcelona. Per a l'espai “Teatro catalán” (RTVE), va adaptar-hi diverses obres literàries. Va ser també assessor de la discogràfica Edigsa, i crític de cinema de *Nuevo fotograma*, *Jano* i *La Hoja del Lunes*. I va escriure *La innocència jeu al sofà* (1967), *Un gran cotxe negre* (1968) i *Tren de matinalda* (1968).

Com tots els programes de l'època, “En totes direccions” també estava sotmès a la vigilància de les autoritats, que s'exercia de dues maneres. La primera, anomenada *consulta*, es feia sobre els guions, en els quals el consultor introduïa les modificacions que s'hi havien de fer perquè pogués poder ser radiat.

En podem veure un exemple al guió emès el 12 de maig de 1971.

SOCIEDAD ESPAÑOLA DE RADIODIFUSION

(MC)

EMISORA: RADIO BARCELONA.

PROGRAMA: EN TOTES DIRECCIONS (15)

DURACION: 50 m.

DIA, Miercoles, 12 de mayo de 1971

HORA: 23.--

GUION: Jaime Picas.

SO: SINFONIA

Loc.- EN TOTES DIRECCIONS.

SO: SINFONIA

Tra.- L'actualitat de la cultura catalana en les seves manifestacions més diverses.

GO: SINFONIA

Loc.- EN TOTES DIRECCIONS.

Tra.- Dirigeix i realitza Jaime Picas.

SO: SINFONIA

PIKAS.-Aquesta setmana compareixen al nostre programa la pintora Carme Maria Agudé, el dibuixant Enric Sió, la comentarista d'art Maria Lluisa Borràs, el compositor i pianista Antoni Ruiz Pipó y l'home de teatre Santiago Sans. Tots ells gent que adopta una actitud activa davant el fonómen artístic, que projecten llur personalitat cap a un àmbit universal i que es mantenen en la mòbil frontera de l'actualitat. Carmen Maria Agudé exposa les seves obres, Enric Sió exporta els seus "còmics". Maria Lluisa Borràs explica la personalitat dels nostres artistes plàstics. Antoni Ruiz Pipó ha vingut de París, on resideix, per a gravar un disc, Santiago Sans lluita per a un teatre que sigui veritablement el reflexe del nostre temps. A tots ells, els donem les gràcies per haver vingut a parlar amb nosaltres.

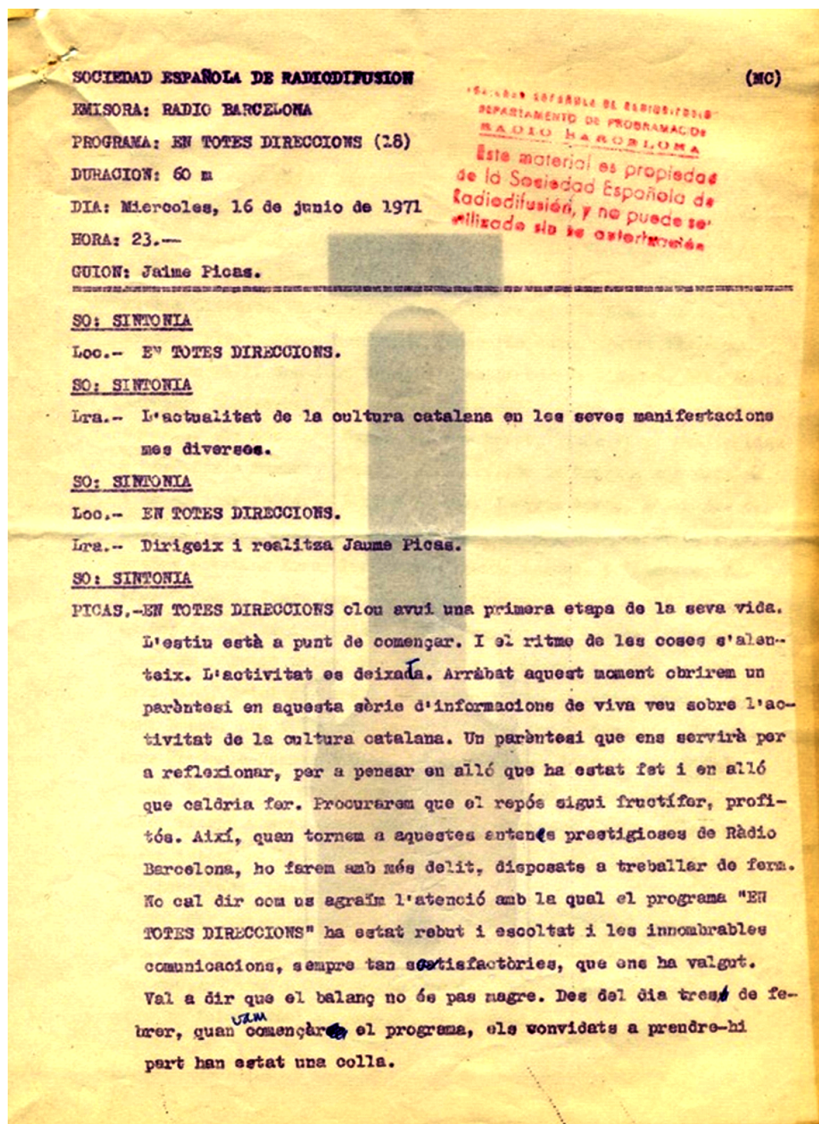
SONIDO: SINFONIA PER A UNA PINTORA MODERNA

Com es pot veure en aquesta imatge, la intervenció de la censura va ser feta el 10 de maig de 1971 –dos dies abans de l'emissió–, tal com consta en la part superior dreta, en què es pot veure el segell de la Delegación Provincial de Barcelona del Ministerio de Información y Turismo. S'hi pot llegir "AUTORIZADO" i la data esmentada. L'única esmena que s'hi va introduir consisteix en la substitució de l'adjectiu *plàstics* (*la personalitat dels nostres artistes plàstics*) per *españoles*.

El segon tipus d'intervenció de la censura és posterior a l'emissió i era conseqüència de la vigilància que les autoritats de la Delegación Provincial de Barcelona del Ministerio de Información y Turismo efectuaven també sobre les emissions radiofòniques. En aquest sentit, la direcció d'aquesta emissora va ser advertida en diverses ocasions i en una va ser conminada a clausurar aquest programa, que va fer la seva darrera emissió el 16 de juny del 1971.

Guió de l'última emissió del programa "En totes direccions"

2.5.2. "Dietari" (1974-1977), de Ràdio Barcelona

Durant el mandat de Carles Sentís, Ràdio Barcelona va potenciar la informació que estava permesa: per exemple, notícies sobre la ciutat, que com a informació local es podia radiar en català. Un exemple d'aquesta línia el constitueix el programa "Dietari", que es va començar a emetre el 2 d'octubre de 1974. La idea d'aquest espai provenia, segons Sentís, d'un antic dietari de la Generalitat de Catalunya en què s'anotaven dades de caràcter socioeconòmic.

Alfons Quintà va ser el director i presentador de "Dietari", i Enric Canals, el productor. Es va plantejar com un programa d'entrevistes als protagonistes de la vida política i cultural catalana, i va contribuir a donar a conèixer personatges que encara vivien en la semiclandestinitat i a tractar, des d'una perspectiva històrica, assumptes relatius a les institucions d'autogovern en la Catalunya republicana (Balsebre, 1999, pàg. 197).

Inicialment, "Dietari" tenia cinc seccions, una per a cadascun dels dies de la setmana en què s'emetia: esports (dilluns), a càrrec de Joaquim Maria Puyal; lletres catalanes (dimarts), a cura de Joan Anton Benac; economia i societat (dimecres), a càrrec de Francesc Granell; actualitat ciutadana (dijous), a cura de Josep Maria Lladó, i llengua catalana (divendres), a càrrec de Josep Maria Pujol.

2.5.3. El circuit català de Radio Televisión Española

Pel que fa a la televisió, les primeres emissions en català del circuit català de RTVE, que emetia des del 1959 als estudis de Miramar, van ser les representacions teatrals, estrenades l'octubre de 1964 amb *La ferida lluminosa*, de Josep Maria de Sagarra. Un altre programa posterior, també emès en català, va ser *Mare Nostrum* (1967), presentat per Andreu Avel·lí Artís, "Sempronio", i dirigit per Josep Maria Lladó i Pablo de Sagarra. Més endavant es van emetre l'espai de tractament de temes polèmics *Giravolt* (1973) i l'informatiu *Miramar* (1974).

El model lingüístic aplicat a les adaptacions teatrals estava lligat al caràcter literari dels textos que s'emetien. I els programes i espais de temàtica folklòrica –com a la ràdio– van seguir aquest mateix patró, ajustat a la norma i als registres marcadament formals. Així, el model d'aquests mitjans preferia formes arcaiques com *anit* en lloc d'*ahir a la nit* o el passat simple en lloc del perifràstic, per exemple. Als espais en català del circuit català de RTVE s'hi seguien els dictàmens de l'IEC per mitjà de l'opuscle *Les incorreccions més habituals del català parlat*, signat per J. Baiget i publicat per l'Instituto Oficial de Radio y Televisión.

2.6. El retorn del català com a llengua vehicular dels mitjans

2.6.1. L'Avui

El 23 d'abril de 1976 va sortir per primera vegada l'*Avui*, el primer diari en català editat després de l'acabament de la Guerra Civil espanyola.

La responsabilitat de posar en circulació un diari íntegrament en català i el fet que, en general, els periodistes que exercien aleshores no tinguessin prou domini de la normativa perquè no havien pogut aprendre el català van fer que s'hagués de garantir la qualitat de la llengua del nou diari per mitjà d'un servei de correcció de textos. La responsabilitat d'organitzar-lo va recaure en Joan Fortuny, format en la normativa abans de la Guerra Civil. Un dels principals cavalls de batalla de la generació de correctors de què formava part era la descastellanització a ultrança de la llengua.

Pendants de l'actualització del corpus normatiu de l'Institut d'Estudis Catalans, els mitjans com l'*Avui* aplicaven les normes quan n'hi havia i buscaven, per altres bandes, les solucions que els calien quan no hi havia prescripció. Centrats en el lèxic, el sedàs normatiu aplicat estrictament imposava l'exclusió de tot mot que no s'hagués inclòs en el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932). Hi predominava aquest criteri, fins i tot en els casos en què un mot o una expressió no estigués estès. De vegades, per a acceptar una paraula no n'hi havia prou que fos al diccionari normatiu, calia també que no s'assemblés gaire a la seva traducció castellana, sempre que es disposés d'un equivalent allunyat i normatiu.

Posem per cas, la preferència per *enguany*, com a traducció de *este año*, en lloc de l'expressió *aquest any*, més semblant a la castellana.

En els mitjans que s'expressaven en català, l'aplicació d'aquesta doctrina purista tenia beneficis i inconvenients. Beneficis, perquè gràcies a la feina de l'*Avui* molts catalans van poder aprendre la modalitat formal de la seva llengua, de què havien estat privats a l'escola. A més de ser redactat en català, l'*Avui* va publicar uns opuscles amb les normes d'ortografia i gramàtica catalanes. De fet, de la importància que l'*Avui* concedia a l'ensenyament de l'idioma, n'és una mostra també una columna diària ("El llenguatge"), signada per Albert Jané, dedicada a qüestions lingüístiques, continuant amb la tradició de la premsa de dedicar espais a la divulgació de la gramàtica normativa a la qual hem fet referència abans.

Tanmateix, l'inconvenient que presentava la varietat difosa per mitjans com l'*Avui* era que, pel fet de recórrer a solucions pròpies de llengua escrita i allunyades al màxim del castellà, era rígida i, per tant, no gaire eficaç com a transmissora d'informació, perquè s'apartava de la parla de la gent. Per això, molts lectors no s'identificaven amb la llengua del diari. A continuació, podem veure una notícia publicada per l'*Avui* el dia 24 de febrer de 1981:

"El president de la Generalitat féu anit, a tres quarts de deu, una declaració pública per demanar tranquil·litat i trametre als ciutadans les garanties que havia obtingut en sengles converses amb el rei i el capità general de Catalunya. Digué que a la resta del país la tranquil·litat era normal, excepte a la tercera regió militar, on hi ha estat de setge. Pujol resumí breument els fets de Madrid i insistí que, llevat del País Valencià, tota la resta de l'Estat es troba en calma. Afirmà que el rei, en una conversa telefònica, li havia assegurat que es trobava en disposició de controlar la situació i que comptava amb el suport de l'exèrcit."

Avui (24.II.1981)

En aquells escrits, doncs, apareixien solucions lingüístiques com la forma simple del passat (*féu, resumí, afirmà...*), el verb *trametre*, l'adjectiu *sengles* i l'adverbi *anit*, entre d'altres, les quals resultaven estranyes a una bona part de l'audiència, perquè no es mantenien vives en la modalitat oral popular. Mentre Joan Fortuny en va ser el responsable de correcció (1976-1986), aquest pe-

riòdic va utilitzar un model de llengua rígid basat exclusivament en la normativa. D'ençà de 1987, sota la responsabilitat de Ricard Fité, *l'Avui* va adoptar un model lingüístic més acostat a la llengua parlada, com veurem més endavant.

2.6.2. Ràdio 4

El 13 de desembre de 1976, i dins de la xarxa de Radio Nacional de España, va néixer Ràdio 4. La seva llengua vehicular va ser el català des de la primera emissió. Des de la desaparició de Ràdio Associació de Catalunya (1939) no hi havia hagut cap cadena que des de Barcelona parlés íntegrament en aquest idioma.

El model lingüístic que va aplicar Ràdio 4 estava basat en l'aplicació de la normativa lingüística i en l'aproximació al model literari, com feia *l'Avui* des de la seva sortida. Ràdio 4, com TVE, seguia, per a les seves emissions en català, el recull de criteris *Les incorreccions més habituals del català parlat*, de J. Baiget, amb la preferència, per exemple, per la forma simple del passat (*informà*), més pròpia de l'escriptura i dels registres molt formals.

En la primera graella de programació de Ràdio 4, que emetia 18 hores diàries – de 7 del matí a 1 de la matinada –, es van incloure programes com l'informatiu “Panorama” i els espais “Novel·la”, “De bon matí”, “Temps obert”, “Cançons al vent”, “Aula d'experiències”, “D'ací i d'allà” i “Mainada”. Hi destacaven també programes com “Viure a Barcelona”, “Jovenívol”, “Parlem-ne” i “Catalunya pam a pam”, aquest darrer amb el guió de M. Aurèlia Capmany. També cal comptar-hi “Temps passat, notícia d'avui”, “Nou món”, “Catalunya a l'abast”, “Els museus de Catalunya”, “Cap de setmana”, “Musical 4”, “Bon dia” i “Catalunya ahir i avui”.

2.7. “Futbol en català”

El diumenge 5 de setembre de 1976 es van reprendre les transmissions radiofòniques en català de partits de futbol. La idea de Joaquim Maria Puyal, impulsada per la direcció de Ràdio Barcelona, es va concretar en l'espai “Futbol en català”.

“Futbol en català” va obtenir el patrocini de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis i va rebre una bona acollida del F. C. Barcelona, presidit aleshores per Agustí Montal. Joan Granados, secretari general de l'entitat, va animar Puyal a transmetre partits de futbol en català i va posar a disposició seva els arxius del Barça i, perquè pogués rebre consell en qüestions lingüístiques, el va posar en contacte amb Jordi Mir, assessor lingüístic del club.

L'objectiu de Puyal i Mir era fer retransmissions naturals i agradables als seguidors del Barça, diferents de les contemporànies –fetes en castellà– que adoptaven un llenguatge barroc i que resultaven estranyes a molts catalans. Com que no hi havia referents en català, Puyal va emmirallar-se en el model ponderat del periodista M. Ángel Valdivieso, que el locutor català no trigaria a singularitzar amb un estil propi caracteritzat per insercions culturals, socials i lingüístiques en la narració futbolística. Puyal i Mir van començar a elaborar un patró lingüístic i estilístic per a “Futbol en català”. Un dels eixos més importants va ser el lèxic perquè era l'aspecte que delatava més la interferència del castellà en el català parlat de l'època. Calia depurar el català de castellanismes com *banquillo* i *palco*, i a més recuperar termes i expressions arrelats entre els aficionats i també incloure-hi innovacions.

Per a aquesta feina, Puyal i Mir van buscar paraules i expressions de publicacions catalanes d'èpoques anteriors. Així, van recuperar, adaptats fonèticament, anglicismes que havien fet fortuna com ara *orsai* (*off side*, ‘fora de joc’) i *flèquic* (*free kick*, ‘tir lliure’) i van construir accepcions futbolístiques de paraules i d'expressions catalanes com ara *barraca*, *cacau*, *escapolir-se de l'escomesa* i *fer un ciri*.

La premsa de l'època es va fer ressò de la recuperació del català per a les retransmissions radiofòniques (Casals, 2001). Tres dies abans, el 2 de setembre de 1976, l'*Avui* en va informar:

“...a partir de diumenge vinent Ràdio Barcelona radiarà un esdeveniment esportiu totalment en català. [...] els oients de l'emissora degana podran ja seguir a partir de diumenge un partit de Lliga totalment en la nostra llengua...”

Joaquim Maria Puyal i Ortiga

(Barcelona, 1949). Doctor en Lingüística, llicenciat en Filologia Romànica per la Universitat de Barcelona i llicenciat en Ciències de la Informació per la Universitat Autònoma de Barcelona. És membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Abans de “Futbol en català”, Puyal ja havia participat en espais fixos d'esports de l'emissora barcelonina d'ençà del seu ingrés el 1967, entre els quals hi havia una secció setmanal de “Dietari” i el programa “Onda nova”. Va presentar el programa *Vostè pregunta* del circuit català de Radio Televisión Española. Ha estat també director i conductor de diversos programes de Televisió de Catalunya com *Vostè jutja*, *Un tomb per la vida* i *La vida en un xip*.

L'endemà, les últimes línies d'un article de Juan Poch, publicat al desaparegut *Noticiero Universal*, se'n feien ressò dient "El partido se transmitía ayer en catalán, a través de Radio Barcelona". El dimarts 7 en va donar notícia l'*Avui*, analitzant la locució i valorant positivament l'elaboració d'un model lingüístic propi que defugia la interferència:

"...Ràdio Barcelona [...] va transmetre el partit del Barça en català per FM. Joaquim Maria Puyal fou el locutor de l'emissió històrica, en tota la qual va aconseguir un to de tanta normalitat que, si no hagués estat per la manca de costum, ningú no hauria pensat que era la primera vegada. La naturalitat [...] que lògicament ha de defugir el calc i ha de cercar camins propis, fou nota de tota la transmissió..."

El dissabte 10 de setembre l'article de Manuel Pamias "Vanguardismo radiofónico", publicat a *La Prensa*, informava de les transmissions de futbol en català i remarcava canvis promoguts per l'emissora barcelonina. Les locucions de Puyal van romandre a Ràdio Barcelona fins al final de la temporada 1984-1985. Des de la lliga següent retransmet partits del Barça per Catalunya Ràdio.

Resum

En la primera part d'aquests materials hem aprofundit en el procés per a la consecució de l'estàndard d'una llengua, entesa com la varietat supradialectal construïda, de manera planificada, a partir dels dialectes naturals. Aquesta varietat té l'objectiu de facilitar la intercomunicació entre els membres d'una comunitat lingüística, és pròpia de les comunicacions formals i és usada, sobretot, a l'Administració pública, al sistema d'ensenyament, en els àmbits cultes i als mitjans de comunicació.

Com ja ha estat teoritzat, aquest procés s'ajusta a un model d'estandardització planificada, que comprèn quatre fases, d'acord amb l'esquema d'Einar Haugen (1983), amb les aportacions de Xavier Lamuela (1994) i d'Albert Bastardas (1988 i 1996) per al cas català: 1) la selecció de la varietat o de les varietats base, 2) la codificació, 3) l'extensió del coneixement i de l'ús, i 4) l'elaboració funcional. Superades aquestes quatre fases, l'estàndard s'assoleix si és acceptat socialment.

El procés d'estandardització de la llengua catalana es va iniciar al començament del segle xx per l'impuls d'Enric Prat de la Riba, que aleshores era president de la Diputació de Barcelona. L'any 1907 va crear l'Institut d'Estudis Catalans, que és l'acadèmia de la llengua catalana. La Secció Filològica, instituïda l'any 1911, va encarregar-se de l'establiment de la normativa. Durant el primer terç del segle xx es va elaborar el primer corpus normatiu del català, les mostres més rellevants del qual van ser les *Normes ortogràfiques* (1913) de l'IEC, i també el *Diccionari ortogràfic* (1917), la *Gramàtica catalana* (1918) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), de Pompeu Fabra. La normativa del català es va poder completar després de la dictadura. En aquest sentit, l'any 1995 es va publicar la primera edició del *Diccionari de la llengua catalana* i estem a punt de veure la nova *Gramàtica* de l'IEC.

Un cop establerta la codificació, la varietat estàndard s'ha de donar a conèixer a la societat i se n'ha de fomentar l'ús, sobretot en aquells àmbits que estaven ocupats per l'estàndard d'una altra llengua. En aquesta fase, és molt important el paper que hi té el poder polític, que dictamina, amb lleis i reglaments, els sectors en què s'ha d'usar la nova varietat. En aquest sentit, ja en democràcia, hem pogut veure com el català, com a llengua pròpia i oficial, ha accedit al sistema d'ensenyament i als mitjans de comunicació com a llengua vehicular, i com s'hi han elaborat els respectius models lingüístics.

En la segona part d'aquests materials hem focalitzat la nostra mirada en un període històric, el franquisme, en què la llengua catalana va ser apartada de tots els àmbits públics, inclosos l'Administració, l'escola i els mitjans de comunicació. Malgrat l'arraconament esmentat, la presència de la llengua cata-

lana va anar augmentant progressivament, a la premsa i a la ràdio primer i, més endavant, també va aparèixer a la televisió. Als dos primers mitjans hi va haver una evolució qualitativa durant el període franquista, pel que fa a l'ús del català. Després de la recuperació de l'idioma per als radioteatres (1945), es va passar dels espais folklòrics durant la dècada dels cinquanta i la primera meitat dels seixanta, a una programació informativa d'actualitat bàsicament cultural durant el tardofranquisme. Justament en aquesta època, també es va poder veure la sortida d'una publicació íntegrament en català, com el setmanari cultural *Tele/estel* (1966-1970).

Així mateix, tant la premsa com la ràdio van tenir interès a divulgar la normativa de la llengua catalana. Pel que fa al paper imprès, en són testimonis les seccions "Aclariments lingüístics", publicada a *Tele/estel* entre 1966 i 1970 i signada per Josep Ibáñez Senserrich (1966-1967) i per Albert Jané (1967-1970), i "Lecciones de catalán para todos", inserida a *El Correo Catalán* entre els anys 1969 i 1975. A banda de cursos de llengua, a la ràdio també recollim mostres d'espais que tenien el català com a llengua vehicular, com ara "Paraula i pensament" (1968), de Radio Nacional de España, i "En totes direccions" (1971) i "Dietari" (1974-1977), de Ràdio Barcelona.

El 23 d'abril de 1976 va aparèixer l'*Avui*, com a primer diari escrit íntegrament en català després de la finalització de la Guerra Civil espanyola. Així mateix, el 13 de desembre d'aquell mateix any, Ràdio 4 va començar a emetre, també només en llengua catalana. Va ser durant la segona meitat de la dècada dels setanta que van proliferar els mitjans de proximitat, cosa que també va constituir un bon recer per a l'idioma i que com a fenomen periodístic és característic del Principat de Catalunya.

Amb la recuperació de la llengua catalana per a l'àmbit dels mitjans i també per a l'escola i en general per a les comunicacions formals, es va iniciar el procés de normalització lingüística i, per tant, es va reprendre el procés d'estandardització estroncat l'any 1939.

Bibliografia

- Avui** (1997). *Avui. Llibre d'estil*. Barcelona: Edicions 62.
- Balsebre, A.** (1999). *En el aire: 75 anys de ràdio*. Madrid: Cadena SER.
- Balsebre, A.** (2001). *Historia de la radio en España* (2 vol.). Madrid: Cátedra ("Signo e Imagen", 66 i 68).
- Bastardas, A.** (1988). "La normalització lingüística: l'extensió de l'ús". A: Albert Bastardas i Josep Soler (eds.). *Sociolingüística i llengua catalana*. Barcelona: Empúries ("Biblioteca Universal", 37).
- Bastardas, A.** (1996). *Ecologia de les llengües*. Barcelona: Proa.
- Benet, J.** (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat ("Biblioteca Abat Oliva", 150).
- Casals, D.** (2001, novembre). "Vint-i-cinc anys de futbol en català". *Serra d'Or* (núm. 503, pàg. 32-35).
- Casals, D.** (2006). "La recuperació del radioteatre català a Barcelona després de la guerra. Representació de *Canigó*, de Jacint Verdaguer, a Ràdio Barcelona (1945)". *Anuari Verdaguer* (núm. 14, pàg. 233-251).
- Casals, D.** (2007). *Ràdio en català. Contribució de Catalunya Ràdio a la creació d'un llenguatge radiofònic per als informatius*. Barcelona: PAM (Biblioteca Milà i Fontanals, 55).
- Casals, D.** (2008). "La difusió de la codificació fabriana als mitjans de comunicació durant el tardofranquisme. Publicació del curs *Lecciones de catalán para todos* (1969-1975) al diari *El Correo Catalán*". A: A. Montserrat i O. Cubells (eds.). *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra"* (pàg. 27-37). Valls: Cossetània Edicions.
- Casals, D.** (2009). *"En totes direccions" (1971), de Ràdio Barcelona. Resistència de la llengua catalana en la radiodifusió del tardofranquisme*. Barcelona: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona ("Documents", 77).
- Casals, D.; Faura, N.** (2010). *El català als mitjans de comunicació*. Barcelona: Editorial: UOC.
- Casals, D.; Massanell, M.** (2003). "Quaderns de Poesia (Vilafranca del Penedès, 1950-1952). El compromís dels poetes penedesencs amb la cultura catalana". *Actes del XII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. París, 4-10 de setembre de 2000* (pàg. 211-227). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat ("Biblioteca Abat Oliba", 247).
- Fabre, J.; Huertas Claveria; J. M.** (1994 [1997]). "Els mitjans de comunicació". A: *Història de la cultura catalana* (vol. 10, *Resistència cultural i redreçament*, pàg. 83-98). Barcelona: Edicions 62.
- Faulí, J.** (1980). *Tele/estel (1966-1970): un restabliment frustrat de la premsa en català*. Tesi de llicenciatura. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Faulí, J.** (1987). *"Tele/estel", "Arreu", "Oriflama", "Canigó" i "Presència": cinc revistes catalanes entre la dictadura i la transició*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- Ferrando, A.; Nicolás, M.** (1993). *Panorama d'història de la llengua catalana*. València: Tàndem.
- Franquet, R.** (1993). "Els primers anys de les emissores barcelonines". A: *Annals de periodisme català. 70 anys de ràdio* (pàg. 19-31). Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- Franquet, R.** (1999). *Història de la radiodifusió a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Franquet, R.** (2001). *Història de la ràdio a Catalunya al segle XX: de la ràdio de galena a la ràdio digital*. Barcelona: Direcció General de Radiodifusió i Televisió.
- Frigola, E.** (1993). "La represa de la ràdio en català". A: *Annals del periodisme català. 70 anys de ràdio* (pàg. 86-95). Barcelona: Col·legi de periodistes de Catalunya.

- Gallofré i Virgili, M. J.** (1991). *L'edició catalana i la censura franquista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat ("Biblioteca Abat Oliva", 99).
- Garcia-Soler, J.** (1969). "Ràdio i televisió en català". *Serra d'Or* (núm. 119, pàg. 19-20).
- Guillamet, J.** (1994). *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya 1641-1994*. Barcelona: Edicions La Campana.
- Haugen, E.** (1983). "The implementation of Corpus Planning". A: Cobarrubias i Fishman (eds.). *Progress in Language Planning. International Perspectives* (pàg. 269-290). Berlín / Nova York / Amsterdam: Mouton.
- Institut d'Estudis Catalans** (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Kloss, H.** (1969). *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. Quebec: CIRB.
- Lamuela, X.** (1994). "L'estandardització de les llengües subordinades". A: *Estandardització i establiment de llengües* (pàg. 131-142). Barcelona: Edicions 62.
- López del Castillo, L.** (1976). *Llengua standard i nivells de llenguatge*. Barcelona: Laia.
- Mari, I.** (1986). "Varietats i registres en la llengua dels mitjans de comunicació de masses". A: *Actes de les Segones Jornades sobre la llengua normativa* (pàg. 9-31). Departament de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona, 16 i 17 de desembre de 1985. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pradilla, M. À.** (2001). "La norma ortològica de la llengua catalana". A: *Societat, llengua i norma. A l'entorn de la normativització de la llengua catalana* (pàg. 82-100). Benicarló: Alambor ("Llengua i País", 5).
- Segarra, M.** (1985). *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana ("Biblioteca Universitària", 2).
- Segarra, M.** (2000). *Anàlisi de la normativa catalana*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- Solà, J.** (1977). *Del català incorrecte al català correcte: història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona: Edicions 62.
- Tusell, J.** (2005). *Dictadura franquista y democracia, 1939-2004. Historia de España, XIV*. Barcelona: Crítica.